

לשוננו לעם

עורכים: ע' איתן ומ' מדן

כרך יז, תשכ"ו

האקדמיה ללשון העברית
מוגן בזכויות יוצרים

שלא בא מפוחו, מחמתו ממש, אלא מפוח-כוחו, בעקיפים, שלא תמיד הקשר מובן מאליו. זיקה כפולה זו מובעת בלועזית infolge; in consequence (of), as a result (of)

ובלשון עיתונינו: כתוצאה מ- — היקוי עיוור ותרגום סר טעם. אך מלת עקב, בעקב, עקב אשר, עקב כי, עקב זאת וכו' — כולן מביעות את הדבר בדיוק גמור. אמת, לעולם ראוי להעדיף את מלות היסוד המצויות ביותר: מפני, מחמת, בשל, מאחר ש האמורות למעלה. אבל אם קשה להסתפק במלת סיבה פשוטה ורוצים לומר במפורש את אופן ההשתלשלות, אין לך ביטוי הולם כעקב. אין טעם להחמיר ולומר שתפקידה לציין רק שכר ועונש מפני שפך מצוי בכמה פסוקים. ראינו שיש בנגורי השורש עקב משמעים מגוונים הרבה יותר מזה, ומי שידע להשתמש במלת עקב בהקשרים מן הסוג המודגם כאן, אין למחות בידו.

ד ב ס ד ן

“כהוא זה”

א

הקורא המתעורר על שימושים, שהם מצויים משום שהם חביבים, או חביבים משום שהם מצויים, עשוי למנות בכללם את הצירוף כהוא זה להגדרת שיעור מועט שבמועט, ומניין דוגמות השימוש מרובה, ולשם הארה

יובא קצתן. זכן בשיר — נתן זך («שירים שונים», תש"ך,
עמ' 50):

הַאֲשֶׁה הִרְעֵבָה אֶכְלָה כִּהוּא זֶה בְּאֵמֶת רַק
כִּהוּא זֶה.

בסיפור — ס' יזהר («סיפורי מישור», סיפור «ערימת
הדשן», תשכ"ג, עמ' 34):

קרא אז סולימן קריאות תיגר ולא הסיר חרטומו כהוא זה
מחרטום יריבו — —

או י' אורן (הקונצרט, קשת א):

מיכאל לא התרשם מן הקונצרט אף כהוא זה.

במאמר — משה דור, הכותב על ס' יזהר (מעריב, 5
ביולי 1964):

איני בא לזלזל אפילו כהוא זה בהגנתו היפה של מר סמילנסקי
על פרחי הבר של ישראל.

וכן גבריאֵל מוקד («הארץ»):

מובן שכל הטענות הללו אינן מפחיתות כהוא זה מעצמת שתי
תמורות מהפכניות, המורגשות בעליל ביום אחד מחיי איוואן
דניסוביץ'.

וכן ישראל גור בכותרת משנה של מאמר («הבוקר», כ"ו תשרי
תשכ"ה):

כהוא זה של סניגוריה על התייר הישראלי.

וכדוגמה מעניינת אביא שני מאמרים, שעניינם אחד,
אלא שהראשון, והוא לחנוך ברטוב, נדפס בארצנו («למרחב»,
י"ג טבת תשכ"ה), והאחרון, והוא לשלמה נקדימון, נדפס

בגולה («בצרון», תשרי-חשוון תשכ"ה, עמ' 4), והרי לשונותיהם:

1) הוכחה משפטית שתוציא אמת חדשה לאור אינה צריכה

להזיק כהוא זה לתמורה במערך המפלגתי במדינה.

2) אשכול... חידש את שיחות «המערך»... היו ניסיונות

פיוס בין בן-גוריון ואשכול, אך ב"ג לא נסוג «כהוא זה» מעמדתו.

לאמור, הראשון וממילא עורכו, רואים גם תיבת מערך

לפי מובנה בקונטקסט, גם צירוף כהוא זה, כאזרחים בלשון,

ואילו האחרון או לפחות עורכו, מעמעמים בכך, וכפל

המרכאות, ששני הביטויים נעטרו בה, מעיד.

עד היכן הכרת האזרחות הגיעה, אנו למדים מדוגמות

של תרגום — הרי, למשל, תרגום מכתב התנצלות של

ג'ון סטיינבק, שכך סיומו («הארץ», ט' תשרי תשכ"ה):

מערך אנוכי את ידידותם של הרוסים שפגשתי, ומאוד אצטער,

אם חוסר הטאקט שלי ישנה או יעזעזע את ההרגשה הזאת אף

כהוא זה.

או בתרגום סיפורו של אלבר קאמי («הזר», תשכ"ה,

עמ' 155):

שום דבר, שום דבר אין לו חשיבות אף כהוא זה, והיטב למדי

ידעתי מדוע.

ב.

ההצירוף שלנו כבר הביאו כצורתו זו יעקב כנעני בכרך

השלישי של אוצרו, ערך הוא, ודוגמאותיו חמש — שלוש

בשם כותבם: האחת של אליעזר שטיינמן: „אני גם כהוא זה לא יכול לאכול“; האחרת של אברהם שלונסקי: „ניסיון — אין לו כהוא זה; האחרונה של ס' יזהר: „שלא איכפת להם כהוא זה“; ושתיים בלא לפרוש שמות כותבם, אלא על דרך ההגדרה „לשון עברית חדשה“.

וברוך קרוא, בבואו לדון באותו פרק („הפועל הצעיר“, י' ניסן תשכ"ג) מעיר, כי אין ביטוי כזה במקורות, והוא נשתבש מן המלים „כי הוא זה“ (שמות כב, ח), ושם הוראתו שונה לגמרי. וכן יעיר, כי מותר, אמנם, לשנות הוראה לצורך מסוים, אבל אין לשנות את נוסח המקור ולתתו כדרך שנסתרס בפי העם. לאמור, לדבריו הוצרכו כל שהבאנו דוגמותיזם לשימוש בצירוף שלנו שלא כצורתו של המקור — וכל שנהגו ונזהגים כמותם — לדקדק בלשונו של הכתוב ולכתוב: כי הוא זה. ויכול היה להוסיף, כי נחום סטוטשקוב באוצרו, אוצר לשון יידיש, ערך 66, מקיים דווקא דיוקו של הכתוב, בהביאו שם פתת־קבוצות עפעט, עטוואָט, פֿי הוּא זֶה; ווי דאָס איז ווערט, וואָס אַ האָר איז ווערט [= משהו, כי הוא זה, כערכו של זה, כערך שערת]. והוא הדין במילון יידיש של אלכסנדר הרפבי, המביא כי הוא זה ומתרגמו לעברית „כמות כזאת“, ולאנגלית *“that it is this” as much th* בספרות יידיש מובא הלשון כדיוקו, וראה למשל, י"י טרונק: „ר' פייוקע האָט — תמיד געהאָט ליגן ביי דער גמרא דאָס אַרעמאַנסקע זעקל מיט דער ציבעלע, פונעם זעקל האָט ער אַרויסגענומען וואָס ער האָט באַדאַרפט אויף חיונה.

פון סימכע פלאַכטעס כל טוב האָט ער ניט געוואָלט טועם זיין כי הוא זה" (סימכע פלאַכטע", 1951, עמ' 308). לאמור: ר' פייבקה היה מונח תמיד ליד גמרתו שק הקבצנים שלו על הבצל שבו. משקו היה מוציא צורכי מחייתו. מכל הטוב של שמחה פלאכטה לא רצה לטעום כי הוא זה [= משהו, כלשהו]. ואמנם עד זה מקרוב היו מדקדקים ונוהגים כך, ואם לדוגמאות יש רחוקות וקרובות למכביר, ואסיע תחילה דוגמה שאין להכריע, אם כבר מצויה בה בבירור ההוראה האחרת, גם אם הקונטקסט נראה כמטה לכך, ואסמך לה דוגמה שאין לפקפק, כי מצויה בה, ובבירור, ההוראה האחרת. הדוגמה הראשונה — ר' יהודה אריה מודינא כותב בענין אישה אחת שנחשדה בכשפים (איגרות, מהדורת יהודה בלאו, תרס"ו, ס' קמא, עמ' 132):

ומעולם לא נמצא בה עולתה אשר יאמר כי הוא זה דבר דוסי וגנות.

הדוגמה האחרונה — א"צ גרינברג (משא נבל, לוח הארץ לתשי"ד):

וַיֵּאָדָר אֲשֶׁר עָלֵיהֶם לְדַעַת לְקִיּוּם-עֲצָמָם-בְּעִגּוּל-לֶאֱמֹ
 לְבַלְתִּי לְבוֹא תְּהוּם -
 אֵינָם יוֹדְעִים
 אֵינָם רוֹצִים לְדַעַת כִּי הוּא זֶה.

מה שמעניין בשתי הדוגמאות האלו הוא הצד השווה לרוב הדוגמאות שהבאנו קודם, והוא דרך השלילה, שאינה במקורה, בכתוב, אלא בשימוש, בייחוד בדיבור יידיש כדרך

האמירה „ער האָט נישט נהנה געווען כהוא זה“ [= הוא לא
נהנה כהוא זה] וכדומה, כשעצם הגייתה של האמירה ושל
כמותה מלווה תנועה דמונסטראטיבית, כגון זקיפת אצבע,
כשהאגודל נוגע באליונה, תנועה הנוהגת גם באמירה „אזוי
די גרויס“ [= כשיעור זה], וכן באמירה „אויף אזוי די גרויס“
[= כדי כך השיעור] ואף באמירה „אויף אזוי פיל“ [= כדי
כך, כלשהו]. לענין אמירה ראשונה ראה, למשל, משה נאָדיר
(„מעשהלך מיט אַ מאַראַל“, 1928, עמ' 75): „אַ וואָלד —
איז דאָרט פאַראַן אַלייערליי בוימער. גרויסע בוימער,
גרעסערע בוימער און אויך קליינע בוימער — פיצעלעך,
אַט־אַזוי־אַ די גרויס. נישט גרעסער“ [= יער, ויש שם כל
מיני עצים. עצים גדולים, עצים גדולים מהם, ואף עצים
קטנים — פעוטונים, הנה כמה גדולם, לא גדולים מזה].
לענין אמירה שלישית ראה, למשל, יצחק באשוויס
(„די פאַמיליע מושקאט“, 1950, כרך א', עמ' 65): „ס'
זיינען דאָ פאַראַן איבער א טוץ יידן, און קיין איינעם פון זיי
גייט נישט אָן דער יידישער פּאָלק אויף אזוי פיל“ [= מצויים כאן
למעלה מתריסר יהודים, ואין עם ישראל נוגע אל לבו של
אחד מהם כלשהו]. הצד השווה שבשלוש אמירות ואמירת
כהוא זה הוא גם בהוראה גם בדרך ההגייה והלוואי המימי שלה.
התכונה הדמונסטראטיבית שבלוואי המימי מובלטת
יפה יפה בשימוש של דוד פרישמן, הכותב בענין מנדלי:
„אי אפוא כותו, אשר אומר עליו ואשר אוכל להראות עליו
באצבע כי הוא זה“ (מכתבים על דבר הספרות, כתבים,
מהדורת תר״ץ, כרך ה, עמ' סט). והוא אף משנה ללשון נקבה,

ודוקא כשהוא נאמן לענין הכתוב, כלומר ענין גנבה. וכן
דברו על י"ל פרץ: "ורק לעתים נמצא אצלו גם גנבה שלמה
אשר כל איש יאמר כי היא זאת" (שם, עמ' צב). אלא
שפרישמן אינו מסתייע בביטוי זה בהוראתו, שפשטה תחילה
בדיבור יידיש, וממנו ננחלה לעברית, והיא הוראת שיעור
מועט, אלא כפשוטו כלשון זהות.

וכן נוהג אליעזר שטיינמן, הכותב: "דוק ותמצא שאין
כלל זה. אין דבר, אשר יאמר עליו כי הוא זה. במעוף עין
ראשון הוא זה ובמשנהו שוב אינו זה. אלא זה בצירוף מבטך.
מתוך כך כבר נעשה לאחר. הוזה אומר: אין זה, אלא הנה
הוא זה, כלומר, הנה הוא הולך ובא. אנו רואים בכל הרף עין
רק את בבואותיו של זה, ולא אותו עצמו, פירור וחלק ממנו,
ולא את השלם. הא למדת, שאף בעולם הזה אין לנו מכל מה
שהוא אלא חלק ממנו. הואיל וכך, אין העולם הזה אלא חלק
לעולם הבא" (פרודות על השארת הנפש, עולם הבא). לאמור,
לפנינו השימוש בצירוף שלנו בהוראה ברורה של זהות
וזיהוי, ואם ראינו לו לשטיינמן משתמש בלשון כהוא זה
בהוראת שיעור מועט, משמע, כי הוא מבדיל בינו לבין לשון
הכתוב כדקדוקו.

ג

השאלה, כיצד חל שינוי הוראה, ולשון זהות וזיהוי
נעשה לשון שיעור מועט, מחייבת בדיקה ההוראה בחזקתה
הראשונה, בכתוב על סביביו בפרשת משפטים: "כי יתן
איש אל רעהו כסף או כלים לשמור, וגונב מבית האיש, אם

ימצא הגנב ישלם שנים ; אם לא ימצא הגנב, ונקרב בעל הבית אל האלהים, אם לא שלח ידו במלאכת רעהו ; על כל דבר פשע על שור על חמור על שוה על שלמה על כל אבדה אשר יאמר כי הוא זה, עד האלהים יבוא דבר שניהם, אשר ירשיעון אלהים, ישלם שנים לרעהו" (שמות כב, ו—ח).

אודה שאילולא דמסתפינא, הייתי מפרש השערתִי — שלא ידעתי אם קדם לי מי בה — כי המלים כי הוא זה לשון השבועה, ומבחינת הבניין הייתי נסמך על הנאמר "ויאמר כי יד על כס יה" (שם טז, יז), ומבחינת העניין "זה אלי ואנוהו" (שם, טו, ב), וכן "ואמר ביום ההוא הנה אלהינו זה קוינו לו ויושיענו, זה ה' קוינו לו, נגילה ונשמחה בישועתו" (ישעיהו כה, ט). ובדעת זקנים מבעלי התוספות נדרש ענייננו במעשה העגל: כי הוא זה — "אלה אלהיך ישראל". ואין כאן המקום להאריך.

עתה דיינו בפירוש, כפי שמושיט לנו מ"ד קאסוטו בפירושו על ספר שמות, דרך ההקבלה לחוקי ח'מורבי לצדדיה השווים והשונים, וענין שלוש התיבות כי הוא זה מתפרש לו בעיקרו כעדות המפקיד, הכרוכה בשבועתו, ומשמעותן כהכרזה, שהכיר את הגנבה והוא מזהה אותה, ויעוין שם. ואם זו אמנם משמעותו של הצירוף בחזקתו הראשונה, הרי חז"ל הוציאוה מתוכה, ודיינו בזה בפירוש רש"י: "אשר יאמר כי הוא זה, לפי פשוטו אשר יאמר העד כי הוא זה שנשבעת עליו הרי הוא אצלך. ורז"ל דרשו, כי הוא זה, לומד שאין מחייבין אותו שבועה אלא אם כן הודה במקצת, לומר: כך וכך אני חייב לך, והמותר נגנב ממני". ובעל הטורים

הפליג לכדרו: „אשר יאמר כי הוא זה בגימטריא: מודה במקצת הטענה“. לאמור, לפנינו לא עניין המפקיד המכיר את האבדה ואומר, כי הוא זה, אלא עניין הנפקד המודה במקצת ואומר בו, כי הוא זה ונראה, כי פירוש „במקצת“ כמי עו ט עשוי שיחזק גם את הגדרת השיעור, ובייחוד השיעור המועט, וגם את תכונתה הדמונסטראטיבית, וראה לשונות כחוט השערה, כגרגיר של שומשום, כשעורה, ואין צריך לומר כזית, ששימוש הגיע בדיבור כדי קביעתו כשם עצם: ב' או ג' כזיתים, וביידיש: צוויי דריי כזיתן [kzajs'n]. ואגב, ראה שימוש של אברהם חלפי דרך שיר („מל כוכבים ועפר“, תשכ"ב, עמ' 25):

פֿטֿפֿט, תְּפִי יוֹסִי, / נַחְמִי כְּזִית, / לְפִי הַיּוֹם רִיק.

ד.

ומשנעשה הצירוף שלנו כתגדר לשיעור מועט, נתחדדה משמעותו זו דרך הכיווץ שבעל פה: כי הוא זה < כהוא זה, ותחילת הכיווץ בעל פה בלבד, מה שאין כן בכתב. כאן נשמר המטבע כדיוקו, ולא בלבד בעברית, אלא אף ביידיש. והרי דוגמה פיקאנטית ממש — א' וורוביצ'יק פרסם כתביד של מנדלי („אדרבא, וער איז משוגע“) ופרסמו לא בכתב מקורו, אלא בכתב הסובייטי, והרי קטע מתוכו („מענדעלע און זיין צייט“, מוסקבה 1940):

טאג ווי נאכט לערנט ער, דאכט זיך, געמאָרע. אונ וואָס געמאָרע,
ווען געמאָרע, אינ וועלכער צייט האָט מען זי מעסאָדערע

געזענע, דעם סיידער פונ אַלע טאַנאַאים וואַאָמיראַים אונ
 געווינע, ווען איטלעכער איז געבוירנ געוואָרנ אונדווימע, ווייסט
 ער ניט קי הוּזע] = יומם ולילה הוא לומד כמדומה, גמרא.
 ומה גמרא, מתי גמרא, באיזה זמן סידרוה, סדר כל התנאים
 והאמוראים והגאונים, מתי כל אחד נולד וכדומה, אין הוא יודע
 כי הוא זה].

לאמור, גם בכתיב, המעמיד — ככלליו — את שלוש
 המלים כמלה אחת, (כדרך קיין עין הרע < קיינעהאַרע
 וכדומה), נשמר בבירור לשון הכתוב: קי־הרזע = כי
 הוא זה. ונראה, כי הכתיב המכוּוץ וביותר בלשון עברי, הוא
 מחידושי ימינו. ועד היכן הגיע, אתה למד מדרכו של אפרים
 ברוידא בתרגום „חלום ליל קיץ“ לשקספיר (מערסה שלישת,
 תמונה ראשונה, עמ' 50):

צַיִם: סְבוּרֵי שְׂאִין לָנוּ בְּרָרָה אֶלָּא לְהַשְׁמִיט אֶת הַהֲרִיגָה.
 שְׂתִי: אֶף לֹא כָּהוּא זֶה; יֵשׁ לִי עֲצָה וְתַחְבּוּלָה
 לְהָבִיא הַפֶּל עַל תְּקוּנֹו.

ובמקור: not a with, ותיבת with עניינה „משוּׁו“,
 ומקבילתה iota, ובדלשונו „קוצו של יוד“, ולפי שהמתרגם
 נאמן בתרגומו לתפיסה קלאסית של הלשון, דין להניח, כי
 לא הסתייע בדרך הכיווץ של לשון המקרא אלא מתוך שהוא
 נראה לו כלשון סלנג, היאה לשיחת הדיוטות, כאותם
 המומסים, ודומה, כי הוא בעצם גבולו של
 השימוש, אבל האם יישמר או לא יישמר — ימים יגידו.

ולעניין מנגנינו של דרך הכיווץ ניתן להביא שימושים
רחוקים: כד הו < כדו, כד היא < כדי, כי > כאי, כאי יד
< כיצד וכדומה. ונעשו עניין לשימושים קרובים, ואף הם
בגבולו של הסלנג, וראה, ביחוד ח' הזו במעשה קונסטרוקציה
מחושבת של עגה לפניים מעגה בפיו של פועל היער אנטון
("בישוב של יער", תר"ץ, ת"א עמ' 52):

ולמה... גלל כן, כיוון ששמע עלה אוו בקדרה הלכא הרי
פִּיזָה זה נניח, יש כאן?

וכן (שם, שם):

כִּדו כד הידי יִשָּׁד לך דיסת לבנה באחוריק, א זאראה אני באותה
שעה הפיזה צד לא תי מתירא.

וכן (שם, עמ' 109):

הכי כך, הכי, אכדין משמע אין אדמה לעם, לחור, עמד היות,
לפריצים, והפיזה צד כך?
ואף (שם, עמ' 79):

מודים, מודים, מהו עתה תה לשתות? תה לא עתה... לזו
זו... פִּלְכֵן הנפש כוהה, פני ליביכה. הגה, כיכן!

אבל אם לדרך עיצובו של הצירוף שלנו בלשון הדיבור
בידיש, שהוא מקור השימוש שנתרווח זה מקרוב, דין לעיין
בחברו, האמירה השגורה ער מאכט זיך כל א יד ע, והיא
פרשה לגופה.